

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XIII

Editor: Crișan Mușeteanu

ISSN 0255-6812

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XIII

BUCUREȘTI
2006

Editor: Crișan Mușețeanu

Redactor șef: Dragomir Popovici

Tehnoredactare: Daniela Iacovache

Desene: Georgiana Ducman, Corina Dănilă, Sorin Cleșiu

Foto: Marius Amariei, George Nica

Coperta: Andrei Mărgărit

Colectivul de redacție:

Dr. George Trohani

Dr. Liviu Petculescu

Dr. Anca Păunescu

Traduceri:

Adrian Stănică

George Trohani

Coperta 1. Aplică de bronz care îl reprezintă pe Eros, descoperită, probabil, în Dobrogea.

CUPRINS

I. RAPOARTE DE SĂPĂTURĂ

- Marin Cârciumaru, Mircea Anghelinu, Géraldine Lucas, Loredana Niță, Leif Steguweit, Monica Mărgărit, Laure Fontana, Alexis Brugère, Valentin Dumitrașcu, Ullrich Hambach, Marian Cosac, Ovidiu Cârștina, Florin Dumitru** 11
Paleoliticul superior de la Poiana Cireșului (Piatra-Neamț). Noi rezultate, interpretări și perspective
The Upper Paleolithic from Poiana Cireșului (Piatra-Neamț). New Results, Interpretations and Perspectives
- Ovidiu Țentea, Sorin Cleșiu,** 39
Fortificația și necropola romană de la Galați, Cartier „Dunărea”. Raport arheologic
The Roman Fortlet and Cemetery from Galați, „Dunărea” District. Archaeological Report
- Cătălin Bem, Mihai Florea, Katia Moldoveanu,** 89
Cercetări arheologice pe traseul autostrăzii Transilvania. Margine Natu (jud. Bihor) – observații preliminare –
Recherches archeologiques sur le trajet de l' autoroute Transilvania. Margine Natu (dep. de Bihor) – observations preliminaires –
- Anca Păunescu, Dana Mihai, Silviu Oța, Gheorghe Matei,** 111
Cercetări arheologice în vatra Orașului de Floci (Piua Petri), comuna Giurgeni, județul Ialomița.
Recherches archéologiques dans la zone de la Ville de Floci (Piua Petrii), commune Giurgeni, département de la Ialomița

II. STUDII

- Mircea Anghelinu,** 135
O paleontologie a „omului etern”: arheologia paleoliticului din România
The Paleontology of "Everlasting Human". The Archaeology of Paleolithic in Romania
- Radian Andreescu,** 159
Considerații asupra decorului statuțelor antropomorfe gumelnițene
Considerations about the Decoration of Antropomorphic Figurines from Gumelnița Culture
- Dragomir Popovici,** 173
Observations about the pintaderas from the Cucuteni culture area in Romania
Observații privind pintaderile din arealul culturii Cucuteni de pe teritoriul României

Daniel Spânu,	189
Istoricul și stadiul actual al cercetărilor arheologice efectuate pe situl ”Cetate” de la Zimnicea <i>Forschungsgeschichte und forschungsstand der fundstelle „Cetate” (burg) von Zimnicea</i>	
George Trohani,	213
Restitutio. Așezarea getică de la Zimnicea pe baza unor mai vechi și mai noi însemnări <i>Restitutio. L'établissement gète de Zimnicea d'après des renseignements plus anciens et plus nouveaux</i>	
Mircea Negru, Alexandru Bădescu, Romeo Avram,	231
Ceramică de tip terra sigillata descoperită în fortificații romane din Dacia (Inferior) Malvensis <i>Pottery of terra sigillata type discovered in roman forts of Dacia (Inferior) Malvensis</i>	
Christina Știrbulescu,	239
Una decorazione di un carro della provincia Moesia Inferior (Dobrușia, Romania) Decorul unui car din provincia Moesia Inferior (Dobrogea, Romania)	
Silviu Oța,	251
Câteva observații privind brățările executate din sârme de bronz (secolele X-XIII) <i>Some observations regarding the bracelets made of bronze wires (X-XIIIth centuries)</i>	
Anca Păunescu, Eugen S. Teodor,	275
La nécropole de Brănești – Vadu Anei (le XVI-e siècle) <i>Necropola de la Brănești-Vadu Anei (secolul al XVI-lea)</i>	
Silviu Oța,	309
Les sepultures bogomiles de Vadu Anei <i>Mormintele bogomile de la Vadul Anei</i>	
Laura Georgescu,	323
Considérations anthropologiques concernant la population du Moyen Age de Vadu Anei <i>Conșiderații antropologice cu privire la populația medievală de la Vadu Anei</i>	
Paraschiva Stancu,	331
Monnaies découvertes dans la nécropole et l'établissement medievale de Brănești-Vadu Anei <i>Monede descoperite în necropola și așezarea medievală de la Brănești-Vadu Anei</i>	
Luminița Dumitriu,	341
Objets de parure de la nécropole de Vadu Anei <i>Schmuckstücke aus dem Gräberfeld von Vadu Anei</i>	
Sidonia Macri,	363
Fragments textiles découverts dans la nécropole de Brănești - Vadu Anei <i>Fragmente textile descoperite în necropola de la Brănești-Vadu Anei</i>	

III. STUDII PLURIDISCIPLINARE

- Sergiu Haimovici, Adrian Bălăşescu,** 371
Zooarchaeological study of the faunal remains from Techirghiol (Hamangia Culture, Dobrogea, Romania)
Studii arheozoologice al materialului faunistic de la Techirghiol (cultura Hamangia, Dobrogea, România)
- Nathalie Desse-Berset, Valentin Radu,** 393
Les premiers pêcheurs d'Hârsova (Dobrogea, Roumanie)
Primii pescari din Hârsova (Dobrogea, România)
- Constantin Haită, Alexandru M. F. Tomescu,** 409
Petrografia materialului litic descoperit la Borduşani - Popină în campaniile de cercetări arheologice 1995-1997
Petrographic study of lithic material discovered at Borduşani-Popină during archaeological campaigns 1995-1997
- Corina Ionescu, Lucreția Ghergari, Ovidiu Țentea,** 413
Interdisciplinary (mineralogical-geological-archaeological) study on the tegular material belonging to the Legion XIII Gemina from Alburnus Maior (Roșia Montană) and Apulum (Alba Iulia): possible raw materials sources
- Gabriel Vasile,** 437
The anthropological analysis of a skeleton discovered at Sucidava – Celei (Olt county)
Analiza antropologică a unui schelet descoperit la Sucidava – Celei (Jud. Olt)
- Corina Ionescu, Lucreția Ghergari,** 4519
Mic glosar de termeni geologici utilizați în studiul ceramicii arheologice

IV. RECENZII

- Eugen S. Teodor** 463
Sergiu Musteață, *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Editura Pontos, Chișinău 2005
- Crișan Mușeteanu,** 471
Cristian–Aurel Roman, *Lamps from Dacia. The Roman Forts From Porolissum – Moigrad*, Bibliotheca Musei Porolissensis, I, Zalău, 2006, Porolissensis, VII, 155 p, 23 pl, 3 fig
- George Trohani** 473
Necrolog Valeriu Leahu

SERGIU MUSTEAȚĂ
Populația spațiului pruto-nistean în secolele VIII-IX
Editura Pontos, Chișinău 2005

Eugen S. Teodor-

Mi-a parvenit recent o carte încă „umedă”, semnată de unul dintre cei mai promițători tineri de la Chișinău, cel puțin din perspectiva unui *curriculum* mai puțin obișnuit: plecat dintr-un sat din raionul Căușeni (câți români știu pe unde ar veni acesta?), cu studii superioare la Chișinău, cu un doctorat la Iași, cu stagii de pregătire în mai multe state europene și chiar peste ocean, conferențiar universitar și președinte a unei asociații profesionale cu activitate publicistică agresivă, cu mai multe premii republicane, municipale, etc... La 33 de ani, Sergiu Musteață iese la public cu versiunea revizuită a tezei de doctorat, între coperti cartonate, cu o dublă introducere a unor cunoscuți profesori universitari de la Chișinău și Iași.

Pe coperta întâi, însă, o oală ceramică din cele mai banale ne aduce primul element de realitate: este o carte de arheologie, fiindcă nu există alt element de dezbatere pentru *populația* de dincolo de Prut, în secolele VIII-IX. O carte foarte bine venită, fiindcă până la 2005 nu exista nici o monografie dedicată acestor secole, continuând oportun cartea lui Igor Corman din 1998 (*Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrian ...*), despre secolele V-VII în același perimetru geografic.

Voi încerca și eu căi bătătorite, urmând sumarul lucrării, cu un capitol I care ne dă *Cadrul general*. Aici autorul face câteva delimitări mai exacte ale perimetrului geografic și cronologic în care se mișcă. Deoarece interfluviul pruto-nistean reprezintă o unitate geomorfologică cu sens, în ciuda faptului că teritoriul este partajat actualmente de trei unități politice distincte – și aceasta numai dacă ne facem că nu există o problemă „transnistreană”, inclusiv pe malul occidental al fluviului, sau o enclavă găgăuză –, autorul având a face documentare nu numai la Chișinău, dar și la

Cernăuți și Odessa. Cadrul geografic – și geopolitic – fiind lămurit, să menționăm că limitele cronologice ale lucrării nu sunt abstractele secole, ci mari evenimente istorice, așa cum ne-am și așteptat, respectiv invaziile bulgare și maghiare.

Capitolul al doilea, *Istoricul cercetărilor*, ne duce deja în fondul problemei: monografia operează cu date despre 608 puncte de interes arheologic, din care s-au realizat cercetări prin săpătură numai în 72. Distribuția în timp și spațiu este însă foarte inegală, majoritatea relativă fiind poziționată în perimetrul Bucovinei de nord – și datorită exceselor periegetice ale arheologilor ucrainieni, explică autorul. Din contră, zona lacurilor dunărene pare a fi populată foarte târziu, cândva în veacul IX. Chiar și cu distorsiuni, aceste cifre reflectă diferențe majore față de statisticile epocii anterioare; Corman recenzase 184 de așezări, într-un perimetru similar (fără Buceac, pentru care nu există urme arheologice consistente) și pentru o perioadă de tot două secole (a se compara cu cele 870 de obiective de epocă Cerneahov, v. Corman, *Contribuții ...*, 74-76). Sergiu Musteață subliniază în repetate rânduri că secolele VIII-IX reprezintă o perioadă de stabilitate și progres demografic, fără a apela însă la cifrele comparative într-un mod transparent, eventual chiar într-unul dintre graficele prezentate.

Pătrunzând în istoriografia chestiunii (p. 28-30), autorul condamnă fără menajamente excesele slavofile încurajate de autoritățile sovietice „inter(-)naționaliste”, cultivate încă de nostalgicii contemporani, nominalizând o lungă listă. Este condamnată, în termeni încă și mai duri, linia „moldovenismului primitiv”, a *cozilor de topor* (autorul nu angajează conceptul, folosit de mine doar pentru a fi clar), abținându-se de la nominalizări, din motive cred prea evidente. În rândul dreptilor sunt

așezați numai Ion Hâncu și Gh. Postică, de o manieră prea categorică pentru a fi și convingătoare.

Discutând despre termenii culturali angajați de arheologi pentru etichetarea perioadei, Sergiu Musteață își menționează preferința pentru *Civilizația veche românească* a profesorului Dan Gh. Teodor; cu alte cuvinte, autorul nu încearcă să păstreze nici măcar aparențele „obiectivității” de care vorbește repetat, calificativul „cultural” fiind în modul cel mai explicit unul etnic. Nu am să insist asupra dificultăților incubate de substituția *cultură ~ civilizație*, ci am să exemplific dificultățile opțiunii citându-l chiar pe Sergiu Musteață, care scrie, *trei rânduri mai jos* (p. 30): „Firește este faptul că slavii au locuit în acest spațiu și au participat la formarea culturii medievale timpurii...” (s.m.). Ar trebui să concedem, după acestea, că etnogeneza românilor se încheiase, încă din secolul al VII-lea. Ce poate fi mai sigur (și așa adăuga chiar „improbabil”)?

Capitolul II, despre *Tipologia așezărilor și construcțiilor* (p. 32 și urm.), în ciuda caracterului său tehnic – sau poate tocmai de aceea – este unul dintre cele mai reușite. Nu voi putea face aici decât sumare spicui. Un element interesant este reprezentat de concentrarea fortificațiilor spre nordul arealului studiat și completa absență a cetățuilor în Bugeac; autorul remarcă și faptul că în jurul acestor gorodiști tind să se contureze concentrări ale așezărilor umane, pe care le și delimitează în 14 grupuri teritoriale (v. și Harta 2). Cu sau fără fortificații, așa adăuga, tendința de coagulare cartografică a fost deja sesizată și pentru alte regiuni, de pildă Polonia sau Muntenia (pentru perioada imediat anterioară), grupurile de așezări fiind separate, după toate probabilitățile, de întinse păduri virgine. Autorul mai remarcă preferința – de dată mai nouă – pentru luncile râurilor mari, ceea ce reflectă siguranța sporită a epocii, cât și tendința de deplasare spre zonele de câmpie dinspre sud. Nu ne vom opri asupra complicatelor clasificări ale așezărilor, după „structura morfologico-tipologică”, ci asupra considerațiilor despre mărimea așezărilor, de natură a augmenta pretenția sporului demografic. Dacă dimensiunile medii ale așezărilor din secolele VI-VII tind să fie de aproximativ 6 ha, cele din perioada imediat

următoare par să crească de 4,5 ori (în termenii autorului); dacă vom pune în ecuație și sporul numeric al așezărilor cunoscute sau presupuse, se sugerează un spor demografic de aproape 1500% (sic). Foarte adevărat, dacă autorul ar fi făcut calculele până la ultimele consecințe, ar fi remarcat că un spor natural cu asemenea rată (60 ‰) este practic imposibil, în condițiile unei mortalități juvenile de circa 50% (v. capitolul V), fiindcă rata fertilității ar fi trebuit să fie dublă decât sporul natural (120 ‰)... La mijlocul veacului al XIX-lea rata fertilității era de 40‰ (a se compara cu 15, în zilele noastre; toate cifrele pentru România, pentru care am avut acces la informații) și este greu de crezut că este posibilă o rată mult mai mare... Aceste fapte ar intra în sfera posibilului numai dacă am accepta că în perioada dată s-au sedentarizat numeroase contingente „alogene”, ceea ce autorul nu pare dispus să accepte. Sigur, toate calculele de mai sus au o relativitate foarte mare, începând cu faptul că nu am făcut un calcul de progresie, ci l-am aproximat, și continuând cu faptul că nu știm, dar presupunem că autorul nu avea suficiente date pentru a separa suprafețele ocupate în secolele VIII-IX de cele ocupate încă din secolul V, sau cele ocupate până în sec. XI, pentru așezările cu mai multe orizonturi de locuire, inclusiv înainte și după perioada de studiu. Oricum ar fi, ceea ce vroiam să arăt era doar că *ordinul de mărime*, care poate fi precizat pentru sporul demografic al perioadei, este mult peste ceea ce sporul natural ar putea furniza.

Din cele 47 de cetățui recenzate (p. 37 și urm.), 31 provin din Bucovina, iar restul din Basarabia centrală, cu centrul de greutate spre Nistru. Peste jumătate din gorodiști suprapun (practic: reconstruiește și reutilizează) fortificații getice, moștenind inclusiv preferința pentru poziții defensive naturale (majoritatea pe promontorii barate); nu lipsesc fortificațiile circulare, la câmpie, însă sunt puține, și sunt singurele care reprezintă noutăți și garantează un aport străin în concepție. Autorul ne oferă și aici o clasificare a tipurilor constructive de fortificații cu palisadă, asupra căreia nu ne putem opri, pe un spațiu atât de redus. Ceea ce așa mai reține aici este sugestia autorului, conform căreia majoritatea acestor fortificații se datorează noului val de turbulențe creat de

deplasarea maghiarilor, la mijlocul veacului IX (p. 38).

Tipologia locuințelor (p. 43 și urm.) poate fi un alt punct de atracție pentru arheologul român aflat în căutarea unor criterii de comparație. Autorul refuză dezbateră sterilă din jurul dilemei terminologice indefinite bordei-semibordei – și bine face –, preferând noțiunea „locuință adâncită”. În privința adâncimii de amenajare a locuinței („de la nivelul de amenajare”), deși nu ni se oferă o statistică – din motive obiective, nu mă îndoiesc – se menționează că cele mai frecvente cazuri se încadrează în limitele 1-1,8 m, cele care ies dintre limite, într-un sens sau în celălalt, fiind mai degrabă excepții. Monografia lui Corman, dedicată secolelor anterioare, este citată, sec, fără ca să se încerce o corelare a datelor; noi putem însă concluziona că între cele două „momente” istorice (secolele VI-VII, respectiv VIII-IX) nu există diferențe notabile, concluzie care se poate extinde fără dificultăți asupra aspectelor referitoare la forma și mărimea locuințelor (p. 44), orientarea și elementele constructive (p. 45-46). Concluzia, pe care nu am găsit-o formulat explicit, ar putea avantaja punctul de vedere autohtonist, în cazul în care am accepta prezumția că tehnologia de construcție este purtătoare de informație culturală; personal nu agreez o astfel de viziune, fiindcă amenajarea spațiului locuit este mult mai mult sub specia necesității și a adaptării la mediu, decât a modelelor culturale, cel puțin în mediu rural și barbar. Cert este doar că dincolo de platitudinile legate de „bordei”, „pietrar” și asociate, amenajările casnice de la est de Carpați au elemente de particularitate care nu pot fi obliterate în spatele unor etichete generoase de genul „Civilizația veche românească”. Dincolo de specificitățile climatice care ar putea fi suportul explicativ al situației, ar fi poate necesare chiar studii stratigrafice și geologice comparate, care să ofere eventuale explicații raționale, funcționaliste, pentru diferențele amenajărilor din Moldova, pe de o parte, și din restul „spațiului carpato-danubiano-pontic”. Până atunci, prezumția că diferențele ar putea apare sub specie culturală (citește: etnică) nu poate fi nici înlăturată, nici neglijată.

Nu am să insist asupra relațiilor venite sub titulatura de „locuințe de suprafață”,

mulțumindu-mă să constat contradicția flagrantă între noțiunea angajată și conținutul descriptiv (adâncimi de amenajare de 1 m, p. 47). În privința cuptoarelor, cele mai frecvente sunt cele construite din piatră (p. 48), reprezentând un alt element de continuitate adaptativă. La nivelul cuptoarelor de lut din locuințe, se constată tranziția de la tipul „în colț cruțat” la cel „în nișă” (p. 49; termen fericit ales, care dislocuiește imposibila sintagmă a arheologilor români, „cuptor scobit în peretele exterior al locuinței”, formulă nu numai lungă, dar și inexactă).

Trecând la capitolul IV – *Ocupații economice* – am să mă opresc doar la câteva elemente mai frapante. De pildă – de ce ar trebui să se numească vasele de provizii *pithoi* sau *dolia* (p. 57)? De ce subcapitolul *IV.1c Cercetări paleobotanice* se încheie cu concluzia „...odată cu perfecționarea uneltelor agricole, a crescut considerabil suprafața terenurilor prelucrate, productivitatea și rentabilitatea [sic] acestei ramuri...”? Reținem ca interesantă și relevantă mențiunea că rata vânatului în alimentația populației a scăzut, conform cercetărilor efectuate, de la 36% în secolele VI-VII (enorm!) la 15% (p. 59-63), însă nu am înțeles deloc raționamentul: „era mai avantajoasă creșterea bovinelor și a porcinelor decât cea a ovicaprinelor, ceea ce indică faptul că populația din secolele VIII-IX avea un caracter *net sedentar*” (p. 60; s.m.). De reținut mi se pare și observația autorului că rezultatele modeste ocupate de păsări în statisticile osteologice se datorează faptului că aceste oase erau în mod normal consumate de câini (p. 61).

Progresul social este bine ilustrat nu numai de frecvența și diversitatea instrumentarului agricol, dar și de instalațiile de reducere și preparare secundară a fierului, în ciuda absenței minereului de fier de calitate, în spațiul geografic dat, fiind utilizat mineul sărac de baltă, situație care nu poate decât interesa mulți arheologi români, confrunțați cu probleme similare. Apariția cuptoarelor de ars ceramică (absente în perioada anterioară!) este un alt element augmentativ. Cuptoarele „de tipul 1” (cu o singură cameră de ardere, v. p. 69) nu sunt cuptoare pentru ars ceramică, prezumția utilizării lor într-un asemenea scop neputând fi edificată doar pe argumentul prezenței ceramicii

în resturile amenajării (p. 70); descoperirea cuptoarelor cu două camere, în trei locații distincte (Hansca, Molești, Bogatoc) reprezintă însă un număr nesperat de descoperiri, având în vedere starea tehnică precară a ceramicii basarabene, și perfect ilustrativă pentru progresul realizat; progresul în acest caz este însă posibil de asociat prezenței bulgarilor în zona Dunării de Jos (toate punctele sunt la sud de Chișinău), adică a „migratorilor” și a producției ceramicii cenușii lustruite.

Asupra tipologiei ceramicii (p. 71-76) nu vom zăbovi prea mult, decât asupra unor detalii de tehnologie... arheologică. Nu găsesc nimic logic în aserțiunea „Logica procesului tehnologic de producere a ceramicii presupune o finisare manuală a acesteia după confecționarea la roata primitivă și face greu de presupus că vasele ar fi fost confecționate manual și finisate la acest tip de roată” (p. 71, nota 144). Mai mult, *logica* nu prea are ce căuta pe aici, fiind tărâmul de excelență al *observației empirice*, tema rezumându-se la a da răspuns întrebării care urmă o suprapune pe care; foarte adevărat, în practică este destul de dificil de stabilit cu certitudine așa ceva. Ar fi poate mai constructiv să accedem, cu toții, asupra existenței unei etape de tranziție, care precede modelarea la roata lentă, în care tehnicile modelării manuale și utilizarea parțială a unui suport de baleiere se întrepătrund. Importanța dilemei precedentei oului sau a găinii este relevantă și de prezența statistică a acestei specii tehnologice (0,1% la Hansca). Important pentru această perioadă este faptul că, deocamdată, specia cenușie „Saltovo” pare singura modelată la roată, că ea are o prezență statistic importantă numai în zona lacurilor dunărene, și că este deocamdată o specie în curs de expansiune (fiind mai bine ilustrată în veacul X). O altă concluzie importantă este raritatea ceramicii bizantine, distribuția acesteia realizându-se numai în sud, observația extinzându-se simetric și... logic asupra obiectelor de podoabă și a monedelor (p. 83-84).

Începând din capitolul V (*Viața spirituală. Rituri și ritualuri funerare*, p. 86-106) ne aflăm în plin război ideologic. Cel al „românilor născuți creștini”. Exemplu: „unele tradiții păgâne se datorează conviețuirii populației romanice cu unele populații

migratoare” (p. 87; aserțiunea se reia, și mai categoric, pe pagina următoare). Enunțul este corect, însă sugerează că dacă nu ar fi fost migratorii – am fi fost mai ceva decât Papa. Pe Nelu Zugravu și al lui *Creștinism popular* autorul îl citează frecvent, așa încât ar trebui să fie clar că practica creștină *se constituie din tradiții păgâne* rebotezate. De altfel, foarte multe dintre enunțurile lui Sergiu Musteață sunt corecte; însă textul este bântuit de subtexte care eu unul speram că nu vor mai defini discursul tinerei generații. Mai rău, sunt expuse cu aceeași tărie lucruri sustenabile și lucruri nesustenabile, sunt date drept realități irefutabile episoade slab documentate (spre deloc), precum în pasajul următor: „Creștinarea populației rurale din spațiul carpato-danubiano-pontic a fost facilitată de strămutarea unor grupuri de creștini din zonele urbane din Dacia Romană și din provinciile sud-dunărene în mediul rural începând cu a doua jumătate a secolului al III-lea” (s.m.). Creștinarea orășenilor înainte de „strămutarea” lor rămâne încă obiectul unei acerbe dispute (dominate de detractori...), iar despre vizitele ecumenice ale sud-dunărenilor, în baza unui foarte subțire episod literar – ce să mai vorbim...

Introducerea chestiunii fiind făcută, să trecem la riturile funerare (p. 89-93). Pozitive sunt datele, respectiv un total de 506 morminte, din care 324 sunt de incinerare, acestea din urmă fiind practic exclusive în Bucovina (exemplul cu înhumarea în locuința de la Dobronovți ar trebui scos din contextul funerar), cât și marea diversitate de variante, pe care autorul o pune în relație, corect, cu diversitatea tradițiilor culturale. Dintre necropolele de incinerare cea mai importantă este cea de la Alcedar (raionul Orhei), cu 254 de morminte; din nefericire, datorită faptului că în concepția autorului aceste morminte nu ar putea fi „romanice”, le dedică numai o treime de pagină. Principala necropolă birituală este cea de la Brănești, însă grosul acestor descoperiri ar trebui să fie în veacul X, așa cum au considerat și autorii descoperirii (Fedorov et al.), și cum sugerează proporția dintre mormintele de înhumare (95) și cele de incinerare (3). Necropole de înhumare sunt mai multe, însă foarte mici, singura care ar putea face obiectul unei dezbateri fiind cea de

la Hansca (75 morminte), însă și aceasta pare să iasă din limitele cronologice autoimpuse, respectiv sec. IX-XII). Cu alte cuvinte, *nu avem un orizont de înțelegere clar atestat înainte de invazia maghiară*, ceea ce mă face să pun punct chestiunii. Am să mai adaug doar că nu există descoperiri funerare în Bugeac, ceea ce poate pune sub semnul întrebării chiar existența elementului bulgăresc în teritoriul de referință, idee aflată însă la concurență cu prezența cuptoarelor de olar (v. supra).

Odată cu *Ritualurile funerare* (p. 94-101) autorul revine cu detalii importante despre caracteristicile orizonturilor funerare discutate. Cei interesați de problematica funerară vor citi cu folos aceste pagini. Am să remarc doar că mormintele sunt și plane, și tumulare, iar dispunerea lor pe hartă (amestecate) sugerează mai degrabă etape cronologice, decât distincții culturale sau sociale. Mie mi-a atras atenția doar cazul unui prezumtiv mormânt de incinerare dintr-o „construcție” de la Revno, în interiorul cărui nu au putut fi identificate însă decât oase de animal (nespecific); situația mi-a evocat disputatele „morminte de incinerare” de la Dulceanca, al căror statut funerar l-am negat în mai multe cazuri. În cazul mormintelor tumulare aș vrea să remarc sărăcia lor lucie, ceea ce m-a îndemnat mai devreme să nu atribui diferența unor cauze sociale.

Capitolul se încheie cu considerații despre înmormântări simbolice și alte chestiuni de interes lateral. Vreau să semnaliez autorului analogia unui vițel îngropat cu toată cinstea, într-un cimitir de secol XVI, de la Brănești de Ilfov (raportul este în curs de publicare). În fine, autorul semnalează un foarte interesant fragment ceramic, cu cruce incizată înaintea arderii, pe umăr, de la Orheiul Vechi, însă aș dori să remarc faptul că astfel de descoperiri caracterizează veacul VI, eventual VII. Oricum, este singurul fragment de acest fel pe care îl cunosc la est de Prut, fenomenul fiind recurent numai în Muntenia și Moldova subcarpatică (cu apariții izolate și în alte medii, de pildă în Transilvania răsăriteană).

Nu pot încheia comentariile la capitolul practicilor funerare fără a menționa că nu pot fi de acord cu sugestia că „după toate probabilitățile, în secolele VIII-IX populația autohtonă din spațiul pruto-nistean era într-un proces activ de

convertire la creștinism, prezența slavilor a frânat însă acest proces” (p. 106), măcar că nu a definit nicăieri prea-subînțelesul „populație autohtonă”. Sarmatii, de pildă, care se aflau acolo de un mileniu, erau sau nu „autohtoni”? (sigur: erau *asimilați*...) În al doilea rând, convingerea surdă a autorului că „autohtonii” erau creștini și că se înhumau îl împing pe alei înfundate cu mai multe decenii în urmă. În al treilea rând, utilizarea unor argumente trunchiate ar fi pe viitor de evitat. Exemplu: „În spațiul carpato-danubiano-pontic, incinerarea era tot mai rar întâlnită de-a lungul secolelor III-V” (p. 103, cu trimitere la I. Ioniță – *Archéologie de Goths...*), citatul putând fi continuat cu deplină adevărat prin parafrazarea unui celebru post de radio: *DA, fiindcă se umpluse de ostrogoți, sarmați, gepizi și alți migratori*.

Asemenea puncte de vedere se repetă în capitolul VI – *Elemente neromane în spațiul...*: „Necropolele plane și tumulare de incinerare constituie o dovadă a prezenței slavilor în spațiul...” (p. 109). Ca atare, aceste necropole nu dovedesc nimic, cel puțin pentru motivul că slavii timpurii nu au fost singurul grup cultural care a folosit incinerarea, nu-i așa? Și mai surprinzătoare este argumentația de semn contrar, că „pe baza analizei descoperirilor din spațiul proto-nistean încadrate cronologic în secolele VIII-IX se constată lipsa ceramicii de tip Praga-Korceak și Penkovka” (p. 110). Constatate tulburătoare... Dar ceramică Cerneahov ar mai fi?... E drept, autorul aduce și argumente valabile (aproximativ), invocând cuțitele cu volute, statuetele miniaturale de lut, sau „pâinișoarele” (aici e cu cântec; dar argumentul e, cel puțin, frecvent invocat). Sergiu Musteață remarcă, în chiar acest cadru, frecvența remarcabilă a decorului alveolar și crestat pe buza vaselor, ratând să menționeze că frecvența respectivă alături Basarabia restului Moldovei, dar și spațiului ucrainean, nu însă și „spațiului carpato-danubiano...”. Aici avem o problemă serioasă, dar autorul *refuză* să o vadă.

Am să sar considerațiile despre prezența bulgarilor, maghiarilor, tiveriților și ulicilor, pentru mai putea opri și asupra capitolului VII – *Cronologia descoperirilor*, care iarăși mi se pare unul util. Autorul subdivide intervalul studiat în patru etape distincte. Etapa I ar acoperi prima parte a veacului VIII, fiind definită de exclusivitatea ceramicii modelate manual, cu

„șamotă”, neornamentată; a doua etapă ar acoperi restul veacului VIII, fiind caracterizată de apariția primelor oale modelate la roata primitivă și a primelor exemplare de ceramică cenușie lustruită, de cerceii cu capăt spiralic și pandantivele cu călăreți (p. 128); etapa a III-a s-ar defini printr-o lentă ameliorare a producției ceramice și prezența pandantivilor reprezentând călăreți, acoperind prima parte a veacului IX; a patra etapă acoperă restul intervalului, fiind caracterizată de continua îmbunătățire a producției ceramice, de adoptarea pastei nisipoase și adoptarea decorației liniare sau în val, de cerceii lunulari (p. 129-130).

Atacând problematica socială, Sergiu Musteață surpă metodologic opera lui Ștefan Olteanu (1997), considerând-o (pe bună dreptate) depășită, însă, nemulțumit că Basarabia a fost exclusă de la acea cercetare, hotărăște să o... completeze. Altă explicație nu am pentru pretenția că „obștea rurală (...) era condusă de un *jude* (s.a.) *asistat de adunarea bătrânilor* ” (s.m.; p. 132). Ar fi putut fi și Marea Adunare Națională, doar că nu știm... Se vorbește apoi și despre – cum altfel? – *cneaz*, pentru ca nici o platitudine să nu rămână nespusă. Se mai amintesc și multe alte lucruri *care nu pot fi edificate arheologic*, cum ar fi diferența dintre vatra satului și terenurile de arat, grădinile, tributul și alte asemenea (p. 133). În fine, autorul aduce vorba și despre acele lucruri pe care le-am fi așteptat de la un arheolog, precum tendința de grupare a locuințelor în așezare, ilustrând repartizarea lor „după un anumit criteriu social arhaic, cum ar fi cel de rudenie, pe *cete de neam* ” (s.a., p. 134; termenul este preluat de la Dan Teodor, dar mă tem că „ceata” definește mai exact o unitate de acțiune militară, decât una teritorială), sau tendința de diferențiere socială în baza discrepanțelor de inventar (argument mai slab decât s-ar crede, câtă vreme nu știm dacă comparăm inventare complete sau nu). O observație foarte interesantă găsim însă la p. 135, unde se observă că numărul de grupe de locuințe de la Hansca este coincident cu numărul de grupaje din necropolă.

În loc de concluzie (p. 137-145) am să aduc un citat, care rezumă toată chestiunea, explicând și titlul: „Locuitorii spațiului pruto-nistrean din secolele VIII-IX constituie, din punct de vedere etnic, un conglomerat de

populații româno-slav (sic), preponderente fiind elementele romanice” (p. 143). Dincolo de buclucul gramatical, afirmația ar putea fi adevărată (sau falsă), însă este cu totul gratuită, fiindcă lucrarea nu a adus *nici un fel de argumente pentru a-și sprijini concluzia*. Arheologia are la bază, până una-alta, tipologia, care, la rândul ei, se edifică prin studiul analogiilor. Pentru a afirma că un lucru este mai mare decât unul mic, sunt necesare dimensiunile ambelor obiecte; or, dacă autorul s-a mai referit, pe ici pe colo, la arheologia din „spațiul carpato-danubiano-pontic”, a evitat cu strășnicie să se refere la cultura Romen-Borșevo, pe care, din câte îmi aduc aminte, a numit-o o singură dată. Nu putem ști, din interiorul cărții domnului Sergiu Musteață, nici cât de diferită, nici cât de asemănătoare ar fi „Civilizația Veche Românească”, în versiunea ei pruto-nistreană, cu descoperirile arheologilor ucrainieni. Trebuie, pur și simplu, să-l credem pe cuvânt. Eu, poate, aș fi de acord să-l cred. Dar ar însemna să ne credem între noi. Așa că mai bine nu îl cred. Poate că atunci își va *demonstra* punctul de vedere; dacă și-l va păstra.

Cartea se încheie cu un amplu aparat critic. Primul și cel mai important element face, în organizarea propusă, chiar obiectul capitolului X – *Repertoriul siturilor arheologice* (p. 145-189). Este vorba despre 570 de situri, prezentate alfabetic, cuprinzând denumirea localității și a punctului, încregătura administrativă, clasificarea arheologică (așezare/ necropolă) și bibliografia minimală. Repertoriul este, neîndoelnic, partea cea mai importantă a contribuției aduse, care sigur i-a și solicitat cele mai mari eforturi. Și aici s-ar putea obiecta că harta publicată (cea cu nr. 1) nu este suficient de mare pentru ca localizarea să poată avea beneficiul preciziei, și că lipsește corespondența între Repertoriu și hartă. În epoca Internetului această chestiune nu mai este însă atât de gravă. Există, în schimb, o hartă (cea cu nr. 3) care prezintă, nominal, poziția fiecărei fortificații.

Nu aş vrea să termin relativ sumara vizită a cărții lui Sergiu fără a face câteva precizări.

Nu am intenția de a da cuiva lecții, și cu atât mai puțin colegilor de la Chișinău, care *reconstruiesc* o cultură de limbă română într-un mediu plin de resentimente, prea puțin propice serenității, în absența căreia tocmai mult invocata *obiectivitate* va lipsi. Vreau să le comunic doar cum se văd lucrurile de la București. Personal cred că simplele etichetări cu care ne-a obișnuit arheologia sovietică sunt inoperante, și politic și științific. Politic, aroganța se asortează celor puternici, nu celor mici. Științific, schimbarea opticii comunității internaționale asupra fenomenelor etnogenetice nu ar putea fi decât un proces *de durată*, fiindcă conclavurile universitare au o binecunoscută inerție, alimentată de discursul pedagogic, pozițiile oficiale ale școlilor de arheologie fiind preluate de tânăra generație prin chiar obligațiile curriculare. În al doilea rând, pentru a schimba ceva în optica conclavului profesional, vor fi necesare mult mai mult decât fraze extrase parcă dintr-un comunicat de presă; va fi necesară o argumentație clară, detaliată, *orientată pe obiect*. Cu alte cuvinte, graba nu are ce căuta în strategiile de afirmare a unor teze cu care lumea nu este pregătită să negocieze.

De mirare ar fi faptul că o lucrare atât de combativă pe tărâm național nu subliniază motivațiile politice ale exceselor slavo-file din zonă, în special în Bucovina. Începând cu săpăturile Irinei Rusanova din anii 70, de la Codân (Kodîn, dacă preferați), bazinul superior al Nistrului devine Graal-ul arheologiei sovietice, unde s-au găsit „*nenumărate dovezi*” (cam tot ce s-a găsit) ale faptului că „țara de baștină” a tuturor slavilor s-ar fi aflat chiar acolo, *pe picior de plai*. Și cine ar fi cei mai vechi și autentici slavi, dacă nu ucrainenii? Ce coincidență... Tocmai într-un teritoriu – am numit Bucovina și Ucraina subcarpatică – în care al doilea război crease o problemă teritorială, despre care nimeni nu vorbea, dar nimeni nu ignora. Iar după *Primăvara de la Praga* nimic nu mai părea veșnic...

Recitind acum cele scrise îmi dau seama că, luptându-mă cu textul oferit de Sergiu Musteață, am neglijat să ofer dreapta măsură a

meritelor acestei lucrări, subliniate doar în parte. Iată, de pildă, faptul că dincolo de meritul de a fi o primă sinteză, lucrarea reprezintă, în același timp, scoaterea la lumină a rezultatelor propriilor săpături de la Mășcăuți și Butuceni, bine reprezentate în ilustrație (figurile 12, 26-29, 38, 41-42, 47, 49, 64, 66; se numesc „*figuri*”, dar sunt planșe).

Dincolo de problemele relevate – și care constituie nimic mai mult decât un punct de vedere personal, la care sper că am dreptul –, recomand cartea tuturor celor care au preocupări legate de Evul mediu timpuriu, fiind convins că fiecare va găsi lucruri care îi vor completa imaginea despre interfluviul Nistru-Prut, un teritoriu de imediată proximitate pentru specialiștii români, a cărui cunoaștere poate ilumina multe dintre propriile cercetări. De altfel, nici nu mi-aș fi pierdut vremea să comentez o lucrare lipsită de valoare.

Închei comentariile mele cu câteva sugestii adresate domnului Sergiu Musteață. Cunosc preocupările domniei sale în materia legislației protecției patrimoniului arheologic, cât și faptul că are o a doua calificare, fiind jurist. Cred că marele său atu este tocmai această dublă calificare, ce sugerează deja un domeniu specific spre care și-ar putea îndrepta eforturile cu mare succes. Excelenta repertoriizare a teritoriului studiat ar trebui aprofundată cu mijloacele veacului XXI, respectiv GPS (Global Positioning System), baze de date, GIS (Geographical Information System). Dubla poziție, la catedră și în fruntea unei asociații profesionale, îi dau și oportunitatea de a antrena mulți alți tineri într-o activitate nu numai tehnicizată, dar și extrem de solicitantă. Lipsa de apetență și competență a autorităților pe linia protecției patrimoniului arheologic este evidentă, nu numai la Chișinău; ce anume s-ar putea face, din afara *sistemului*, rămâne de văzut. Dar dacă nu vom face ceva, atunci viitoarele generații de arheologi vor face doar arheologie de birou și modelare 3D (pentru a săpa în spațiul virtual).

Și, poate, Bucureștiul va face mai mult decât să critice...